

Elena Bieriezowicz
(Ekatierinburg)

CZŁOWIEK WŚRÓD LUDZI — W PERSPEKTYWIE JĘZYKA

Autorka podejmuje analizę wielopłaszczyznowych związków semantycznych rosyjskiego leksemu *ludi* 'ludzie', który należy do zasobu podstawowych słów i pojęć. Na przykładach pochodzących z języka literackiego i gwar — głównie rosyjskich, ale także i z innych języków słowiańskich, rekonstruuje „zasady organizacji przestrzeni semantycznej” leksemu *ljudi*, bada jego różnorakie połączenia semantyczne oraz uwarunkowania pragmatyczne użycia. Leksem ten ma wiele derywatów, przybiera znaczenie uogólniające, a w trakcie wielowiekowego rozwoju uległ silnej aksjologizacji (pozytywnej i negatywnej). Jego znaczenia warunkowane były również zmieniającym się punktem widzenia.

Wyraz *ludi* i jego derywaty, według autorki, funkcjonują w siedmiu następujących „sferach ideograficznych”: 1. człowiek „fizyczny” — w tym: płeć, stan fizyczny i wiek; 2. charakter i właściwości zachowania się, takie jak otwartość na kontakt z innymi, empatia, zasady moralne; 3. społeczeństwo, wspólnota — charakteryzowane w kategoriach pozycji społecznej i opozycji swój: obcy, z uwzględnieniem roli w komunikacji, etykiety, momentu zmiany stanu cywilnego (istotnego szczególnie dla kobiety) oraz realizowanych ról społecznych; 4. praca produkcyjna, przede wszystkim podziały według opozycji chłopci, rzemieślnicy i robotnicy; 5. kultura i ideologia, w tym religia i wychowanie; 6. przestrzeń — z rozróżnieniem świata w ogóle oraz kraju ojczystego, stron rodzinnych i domu; 7. ogólne właściwości ciał i substancji — takie jak ilość oraz ogólna ocena racjonalna. Autorka stwierdza, że mimo wieloaspektowości analizowany kompleks semantyczny związany z leksemem *ludi* jest wewnętrznie spójny.

Leksem *ljudi* 'ludzie' ma semantykę uogólniającą i jest obciążony szczególnym ładunkiem wartościującym: jest to jeden z wyrazów, od którego zaczyna się samookreślenie człowieka w świecie, por. *mir*, *narod*, *russkie* i inne. Ważną funkcjonalno-semantyczną właściwością tego wyrazu jest obecność w jego zna-

czeniach zmieniającego się punktu widzenia podmiotu mówiącego, który przemieszcza się po osi „my — oni”, od bieguna indywidualnego do społecznego: mówiący raz patrzy na ludzi od wewnątrz, zaliczając się do nich, innym razem — z zewnątrz, i wtedy są mu oni obcy, postrzega ludzi jako innych, ponieważ na pierwszy plan wysuwa się jego ludzka „odrębność”, por. przykłady z rosyjskiej klasyki w rodzaju *Ljudi ženjatsja, gljażu, neženat liš' ja chožu!* ‘Ludzie się żeniają, patrzę, tylko ja chodzę niezony!’ (Puszkina), *Ran'se ljudej Ermolaj podymaetsja, Pozže ljudej s polosy vozvraščaetsja* ‘Wcześniej niż ludzie wstaje Jermołaj, później niż ludzie wraca z pola’ (Niekrasow). W ten sposób między wyrazami *ljudi* ‘ludzie’ i *čelovek* ‘człowiek’, które z punktu widzenia gramatyki tworzą parę supletywną, może zachodzić również relacja „supletywizmu semantycznego”.

Odnotowane właściwości (semantyka uogólniająca, aksjologizacja, „dryfujący” punkt widzenia) decydują o tym, że wyraz *ljudi* posiada specyficzne semantyczno-pragmatyczne zaprogramowanie, który będzie przedmiotem analizy tego artykułu. O ile mi wiadomo, rosyjskiego wyrazu *ljudi* w tym aspekcie jeszcze nie rozpatrywano, analizie konceptualnej poddane zostało polskie słowo *lud* (Bartmiński, Mazurkiewicz-Brzozowska 1993).

Należy od razu sprecyzować cele tego artykułu. Badany leksem wyraża pojęcie fundamentalne, które wchłonęło grubą warstwę wielowiekowej historii narodu, jest ośrodkiem najważniejszych związków konceptualnych, co pociąga za sobą cały kompleks różnorodnych problemów o charakterze historyczno-lingwistycznym i lingwo-filozoficznym. Sama tylko komentowana lista derywatów rdzenia *ljud-* i idiomatyki zawierającej wyraz *ljudi* (jeżeli stawiamy przed sobą zadanie, aby wyjaśnić, jakimi mogli i mogą być *ljudi*: *belymi* ‘białymi’, *dvorovymi* ‘dworskimi’, *dobroj voli* ‘dobrej woli’, *gulaščimi* ‘hulaszczymi’, *zaezżimi* ‘przyjezdnyimi’, *zemskimi* ‘ziemskimi’, *lučšimi* ‘lepszymi’, *molodymi* ‘młodymi’, *prostymi* ‘prostymi’, *služivymi* ‘żołnierzami’, *ubogimi* ‘ubogimi’, *cerkovnymi* ‘cerkiewnymi’, *čużimi* ‘obcymi’ itp.; z jakimi obiektami — na przykład: *gomonom* ‘gwarem’, *dorogoj* ‘drogą’, *zavist'ju* ‘zazdrością’, *izboj* ‘chata’, *molvoj* ‘fama’, *pomyślami*, *muże-stvom* ‘męstwem’, *rečami* ‘mową’, *rodom*, *sovest'ju* ‘sumieniem’, *sud'bami* ‘losami’ i *sud'biščem* ‘dola’ — da się porównać treść zawarta w przymiotniku *ljudskoj*, jakie odcienie sensu wyrażają połączenia: *v ljudjach*, *pri ljudjach*, *na ljudi / na ljudjach* i inne), mogłaby wypełnić całą książkę, która powiększyłaby się wielokrotnie, gdyby dodano analizę porównawczą *ljudej* ‘ludzi’ z *mirom* ‘światem’ i *narodom* ‘ludem’ — z jednej strony, z *čelovekom* ‘człowiekiem’ — z drugiej, z Bogiem — z trzeciej, z *ja* i *my* — z czwartej, z *vlast'ju* ‘władzą’ — z piątej (nie wspominając nawet o badaniach komparatystycznych reguł rozwoju semantycznego gniazda **l'ud-* w różnych językach słowiańskich). Tak więc widać, że wyraz o skromnej semantyce jądrowej organizuje dookoła siebie wyjątkowo rozgałęzioną sieć powiązań semantycznych, olbrzymią przestrzeń znaczeniową, która ciągle się

rozszerza — chociaż oczywiście pewne jej obszary dezaktualizują się z powodu zaniku tych lub innych instytucji społecznych. Nie podejmując się rekonstrukcji językowego portretu „ludzi”, zamierzam rozpatrzyć (ogólnie i na konkretnych przykładach) charakterystyczne dla języka rosyjskiego zasady organizacji przestrzeni semantycznej, prawa rządzące powstawaniem sensu, który wytwarza się w wyniku połączeń pewnych semantycznych i pragmatycznych uwarunkowań oraz pozwala prognozować rozwój semantyki wyrazu i jego derywatów. Właśnie te prawa i zasady są określone powyżej jako semantyczno-pragmatyczne zaprogramowanie wyrazu.

I. Aksjologiczne zabarwienie semantyki opiera się na idei normy, przy tym norma oczywiście związana jest nie z osobistym, lecz ze społecznym biegunem konceptu. Normatywność przejawia się w semantyce niektórych derywatów wyrazu *ljudi*: liter. *po-ljudski* ‘jak przystaje ludziom, jak to jest przyjęte wśród ludzi’, dial. *poljud’e* ‘zwyczaj, zaprowadzony, przyjęty porządek rzeczy’ (SRNG 29: 186), *ljudski* ‘tak, jak należy; słusznie’ (SRGK 3: 169); por. serbsk. dial. *ljudovati* ‘prowadzić dobry, prawidłowy tryb życia’ (ĚSSJa 15: 194).

Inne objawy normatywności — użycie wyrazu *ljudi* (z charakterystycznym wzmocnieniem *dobrye ljudi*) w składzie zaleceń przysłowiowych: *V mae dobre ljudi ne ženjatsja* ‘W maju dobrzy ludzie ślubu nie biorą’; *Na Kazanskuju dobre ljudi vdal’ (v ot”ezd) ne ot”ezżajut* Na Kazańską [święto Ikony Matki Boskiej Kazańskiej] dobrzy ludzie daleko (w drogę) nie wyjeżdżają; *Dobrye ljudi koz’imi oreškami ne potčujut* ‘Dobrzy ludzie kozimi bobkami nie częstują’; *Suprotiv cerkvi dobre ljudi kabaka ne stavjat* ‘Naprzeciwno cerkwi dobrzy ludzie karczmy nie budują’ (Dal’ II: 289, 392, 770; IV: 361) itp. Poza tym, normatywność (choć trochę przygłuszona przez ironię, patrz niżej) zawarta jest w semantyce takich idiomów, jak *vse kak u ljudej* ‘wszystko jak u ludzi’, *kak vse ljudi* ‘jak wszyscy ludzie’.

II. „Wędrujący” punkt widzenia czasami daje swoisty efekt samoidentyfikacji typu *bricolage*: „ja przeciwstawiam się ludziom, ale czy ja to «nie ludzie»?”. Efekt ten prowadzi w niektórych użyciach wyrazu *ljudi* do powstania oksymoronów, paradoksów. Por. typową sytuację językową: ograniczając potok ludzi chcących wejść po schodkach do samolotu, stewardesa mówi do pasażerów: *Ljudi projdut — i vy pojdete* ‘Ludzie przejdą — wtedy pójdą i Państwo’ (w zależności od nastroju odbiorcy takie frazy mogą budzić bardzo różne reakcje — od uśmiechu do irytacji i oburzenia). Opisany efekt nierzadko wykorzystuje się w paremiologii: *Vse kak u ljudej, da ne po-ljudski* ‘wszystko jak u ludzi, lecz nie po ludzku’; *Mnogo narodu, da ljudej net* ‘Kupa luda, a ludzi nie ma’ (Dal’ II: 284), *Ljudej mnogo, a čeloveka net* ‘Ludzi mnóstwo, ale człowieka nie ma’ (Snegirev: 215) i inne.

III. Uogólniająca semantyka słowa razem ze zmieniającym się, ruchomym punktem widzenia warunkują zjawisko kondensacji treści, które realizuje się na

linii rodzaj → aspekt. Za znaczenia rodzajowe należy uznać podstawowe „ogólnoludzkie” znaczenia wyrazu *ljudi*, aspektowymi zaś są te konkretyzacje, które odzwierciedlają istotne dla nadawcy i dla danej sytuacji komunikatywnej opozycje: jako *ljudi* mogą być określani mężczyźni w opozycji do kobiet, ludzie w średnim wieku — do dzieci i starców, mieszkańcy miasta — do mieszkańców wsi, sługa — do pana, świadkowie wypadku — w stosunku do jego bezpośrednich uczestników, ludzie świeccy — do kleru itp. (przykłady będą poddane analizie niżej). O decydującej roli procesów kondensacji treści w kształtowaniu się semantyczno-pragmatycznego zaprogramowania badanego wyrazu świadczy ich niezmienna aktualność i aktywność oraz dołączenie do nich coraz to nowszych sfer semantycznych, por. znane z gwary więziennej używanie wyrazu: *ljudi* ‘złodzieje, przestępcy’ (BSŻ: 326) (w opozycji do obywateli praworządnych).¹ Znaczenia poddane podobnej kondensacji przedstawione są w gniazdach analogów semantycznych wyrazu *ljudi*: *mir* ‘wspólnota, społeczność chłopska’ [Dal’ II: 330], liter. *narodnyj* ‘w Rosji przed rewolucją: przeznaczony dla niższych warstw społeczeństwa, ogólnodostępny’, *russkij* ‘nie należący do Kozaków’, ‘ludowy, chłopski’ (SRNG 35: 272).

IV. Połączenie idei normy z ruchomym punktem widzenia powoduje, że liczne użycia wyrazu *ljudi* i jego derywatów zawierają ocenę aksjologiczną umiejscowioną na osi plus minus. Ocena pozytywna jest bardziej wyraźna (ponieważ poddyktowana jest normatywnością) i realizuje się na przykład w semantyce przymiotników i przysłówków jakościowych utworzonych od rdzenia *ljud-*: *ljud’e* (zbior.) ‘ludzie (o dobrych ludziach)’ (SSG 6: 67), *ljudski-ladom* ‘dobrze, słusznie’ (KSGRS), *ljud’ja* (*żyć*) ‘dobrze, dostatnio’ [KSGRS]; por. bułg. dial. *ljudim* ‘zrobić coś dobrze’ (ĖSSJa 15: 193) i inne. Semantyka oceny pozytywnej obecna jest również w derywatach rdzeni *mir-*, *russk-*: por. potoczne *mirovoj* ‘bardzo dobry, znakomity’, *russkij* ‘prawdziwy’ (SRNG 35: 272) itd. Można również odnaleźć przykłady wartościowania negatywnego: *ljudja* ‘zły człowiek’ (SSG 6: 67), *ljudno* ‘biednie’ (SRNG 17: 243) i inne. Ruch w kierunku bieguna oceny negatywnej ukryty jest również w ironicznym zamarkowaniu licznych na pierwszy rzut oka „pozytywnych” użyciu wyrazu *ljudi*. Ironia ta bazuje na wspomnianych już wyżej użyciach oksymoronicznych i często towarzyszy utrwalonemu w mowie połączeniu *dobrye ljudi* ‘dobrzy ludzie’: *Ne našli Bog voroga, a dobre ljudi najdutsja* ‘Nie zsyłaj, Boże, wroga, bo ludzie dobrzy i tak się znajdą’; *Naučat dobre ljudi rešetom vodu nosit’* ‘Nauczą dobrzy ludzie sitem wodę nosić’; *Otstan’, Bog, napadut i dobre ljudi* ‘Odczep się Boże, [i bez Ciebie] napadną dobrzy ludzie’ (Dal’ I: 444; II: 446). Z ironią mogą być użyte również połączenia *vse kak u ljudej* ‘wszystko jak

¹ W polskiej gwarze przestępczej więźniowie nazywają *ludźmi* innych więźniów, umiejących *grypsować*, tj. posługiwać się żargonem więziennym [Red.].

u ludzi'; *ne chuže, čem u ljudej* 'nie gorzej niż u ludzi'; *kak vse ljudi* 'jak wszyscy ludzie', por. przykłady ze współczesnej prasy: *V Britanii vse kak u ljudej: vorujut, ser* 'W Wielkiej Brytanii wszystko jest jak u ludzi: kradną, sir'; *V prazdnik u nich ne chuže, čem u ljudej: vodka, rujan', poboï* 'Święta obchodzą nie gorzej niż ludzie: wódka, kłótnie, bójki'; *Svešnikov, kak vse ljudi, umel postavit' žene fngal pod glazom* 'Swiesznikow, jak wszyscy ludzie, umiał podbić żonie oko'.

V. Kompleks opisanych wyżej semantycznych właściwości wyrazu *ljudi* warunkuje bogatą ideografię jego derywatów semantycznych i słowotwórczych (czyli różnorodność sfer tematycznych, w których obecne są te derywaty). W każdej z tych sfer obecne są opozycje tematyczne określane zmianą punktu widzenia mówiącego, przy czym „*ljudi*” i „*neljudi*” jakby zamieniają się ze sobą miejscami: założmy, że w jednych warunkach pragmatycznych jako *ljudi* będą określani rzemieślnicy w opozycji do chłopów, w innych — na odwrót. „Wędrujący” punkt widzenia ma pewne zakresy, granice wariacji, czyli sfery, które już nie są „ludzkie”, nie są przyswojone przez derywaty badanego wyrazu, a jednak są z nim w trwałej opozycji. W tych sferach przejście „nie ludzi” w „ludzi” nie następuje. Są dwie takie granice: wewnętrzna i zewnętrzna.

Granica zewnętrzna oddziela „ludzi” od zwierząt i techniki.

Przeciwstawienie ludzi zwierzętom utrwalone jest w opozycji *ljudi* — *zveri* (najczęściej — wilki i psy): *Ljudi dorogoj, a volk storonoj* 'Ludzie po drodze, a wilk po uboczu' (Dal' II: 284), *Kušajut odni tol'ko svin'i, a ljudi edjat* 'Żrą tylko świnię, a ludzie jedzą' (PRN 2: 664), *Pri takoj temperature ljudi ne vyživut — razve čto sobaki* 'Przy takiej temperaturze ludzie nie przeżyją, chyba że psy'; *Kak zveri sebja vedut — ne po-ljudski* 'Zachowują się jak zwierzęta — nie po ludzku' itp.

Szczególony wariant tej samej opozycji realizuje się w nazwach roślin, które odbierane są jako przeznaczone do jedzenia przez ludzi lub przez zwierzęta (domowe, „uszlachetnione” vs dzikie), np.: *ljudinyj* 'przeznaczony dla ludzi' (SRNG 17: 242) (por. również białoruskie *ludziny* 'jadalny, nadający się do jedzenia' (SCRB 1: 218).

Przeciwstawienie ludzi technice utrwalone jest w semantyce książk. *ljudi* 'w języku wojskowym — żywa siła (w odróżnieniu od techniki)' (SSRLJa 6: 442–443), por. też charakterystyczny synonim wyrazu *ljudi* w tym samym znaczeniu — *žyvaja sila*. Bliską semantykę ma gwar. *narodom* 'ręcznie' (KSGRS).

Wewnętrzną granicę określa paradoksalny i niezbyt ostry (a jednak bardzo wyraźnie określany przez język) podział między sferą *ljudskogo* 'ludzkiego' i sferą *čelovečeskogo* 'człowieczego'. Istnienie tej granicy można pokazać na przykładzie przysłówków *po-čelovečeski* i *po-ljudski*. W całym szeregu użyć przysłówki te mają podobną semantykę kontekstową, np. 'tak, jak to jest przyjęte przez ludzi, z uwzględnieniem ich potrzeb (o warunkach bytowych i życiowych okolicznościach)', por. pary podobnych w wymowie kontekstów z prasy: *Ne po-ljudski žit'*

v požiłom vozraste trudno, net sil taskat' vodu vedrami 'Trudno jest żyć w podeszłym wieku nie po ludzku, nie ma siły, aby ciągać wodę w wiadrach' // *Uspejut li veterany požit' po-čelovečeski?* 'Czy zdążą weterani pożyć po ludzku [dosł. po człowieczemu]?'; *Ne sumeli ne tol'ko sbereč' soldat, no i pochoronit' po-ljudski* 'Nie tylko nie potrafili uchronić żołnierzy, ale nawet pochować po ludzku' // *Chočetsja pochoronit' mamu po-čelovečeski* 'Chce się pochować matkę po ludzku [dosł. po człowieczemu]' itp.; 'tak, jak ludzie powinni traktować się nawzajem, z uwzględnieniem etyki relacji międzyludzkich': *My ljudi, i s nami nado obcho-dit'sja po-ljudski* 'Jesteśmy ludźmi, więc traktować nas trzeba po ludzku' // *K ljudjam i k ženščinam v častnosti voobščę nado starat'sja odnosit'sja po-čelovečeski, a ne v kakoj-to opredelennyj den'* 'Ludzi, w tym również kobiety, należy zawsze traktować po ludzku [dosł. po człowieczemu], a nie tylko w jakiś jeden dzień'; *I vesti sebja možem po-ljudski, no tol'ko s ljud'mi, kotorye sami vedut sebja po-ljudski* 'I zachowywać się możemy po ludzku, ale tylko z ludźmi, którzy sami zachowują się po ludzku' // *Naučites' snačala vesti sebja po-čelovečeski, togda i obščat'sja s vami budet prijatno* 'Niech się pan najpierw nauczy zachowywać się po ludzku [dosł. po człowieczemu], wtedy będzie przyjemnie rozmawiać z panem' i inne.

Jednak wyróżnia się sfera znaczeń, w której drogi tych przysłówków się rozchodzą — jest to sfera osobistych stanów emocjonalnych, przeżyć i dążeń, do której wolno wejść każdemu człowiekowi, lecz „ludziom” wejścia się zabrania. Chodzi o sytuacje, w których przysówek *po-čelovečeski* łączy się z predykatami stanów wewnętrznych — *žal* 'szkoda', *prijatno* 'przyjemnie', *poniatno* 'zrozumiałe', *chočetsja* 'chcę się' itp.: *Ministr oborony Ivanov zajavil, čto „po-čelovečeski so-čuvstvuet” polkovniku Budanovu* 'Minister obrony Iwanow oświadczył, że „po ludzku [dosł. *po człowieczemu*] współczuje” pułkownikowi Budanowowi'; *Borisu Govorinu, po ego slovam, po-čelovečeski prijatno, čto k rukovodstvu aluminiowej otrasl'ju v Sibiri prišli novye ljudi* 'Borisowi Goworinowi, według jego słów, jest po ludzku [dosł. *po człowieczemu*] przyjemnie, że kierownictwo przemysłu aluminiowego na Syberii przejęli nowi ludzie'; *Na čto možno było po-čelovečeski nadejat'sja — tak choťja by na pravo byt' vyslušanyj* 'Na co można było po ludzku [dosł. *po człowieczemu*] liczyć — przynajmniej na to, aby mieć prawo być wysłuchanym'. Zamiana *po-čelovečeski* na **po-ljudski* w tych wypadkach wydaje się niemożliwa.

VI. Po wytyczeniu granic, zakresów wariacji znaczeń osobistego i społecznego chcę przedstawić sfery ideograficzne, w których funkcjonują wyraz *ljudi* i jego derywaty: 1. człowiek „fizyczny”; 2. charakter i właściwości zachowania się; 3. społeczeństwo, wspólnota; 4. praca produkcyjna; 5. kultura, ideologia; 6. przeszerzeń; 7. ogólne właściwości ciał i substancji.

1. Człowiek „fizyczny”

Przynależność płciowa

Jak wiadomo, wyrazy oznaczające człowieka w licznych językach świata (w tym w całym szeregu języków słowiańskich i w języku staroruskim) mają takie samo „skondensowane” znaczenie mają ‘mężczyzna, mąż’ (*mužčina, muž* w: ÈS-SJa 4: 48–49), które od dawna odzwierciedla wyobrażenia o tym, kto w najlepszy sposób odpowiada statusowi wolnego człowieka. To „męskie” znaczenie przechodzi na semantykę wyrazu *ljudi*, por. *molodye ljudi* ‘młodzi mężczyźni, młodzieńcy’ (SRJa II: 210). Kondensacja w kierunku „męskiego” znaczenia znana jest językowi staroruskiemu (Kolesov 1986: 143) oraz innym językom słowiańskim: ukr. dial. *ljud* ‘mężczyzna’, staropol. *lud* ‘mężczyźni’, serb. *ljudi* ‘mężczyźni’ (ÈSSJa 15: 195–196); por. również ironiczne białoruskie przysłowie, które w sposób pośredni wskazuje na „nieładzką” kobiet (która zresztą zamienia się w „ładzką” w warunkach pracy): *Jak žnuc’ — i baby ljudi* ‘Kiedy żną, to i baby ludzie’ (SPZB 2: 703).

Dysponujemy tylko jednym przykładem, który utrwała obecność w gnieździe *lud-* znaczenia „żeńskiego”: *poljudi* ‘kobiety, „baby”’ (*Mužiki molotili, a poljudito griby sobirali* ‘Chłopi młócili, a baby grzyby zbierały’) (KSGRS). Ta niespodziewana semantyka jest jednak całkiem uzasadniona: znaczenie „gender” może pochodzić od znaczenia „statusu”, ponieważ wykonywana przez baby praca wyraźnie uważana jest za zajęcie mniej ważne, niż męskie (patrz. sferę Status społeczny). Jednak fakt ten — ponieważ jest to wypadek pojedynczy — nie pozwala z pewnością stwierdzić obecności pierwiastka „żeńskiego” w semantyce gniazda *ljud-*, chociaż por. jeszcze białorus. *ljudzina* ‘kobieta’ (ČSBM 6: 96).

Stan fizyczny

„Ładzką” może być rozpatrywana jako zdrowie fizyczne: *ljudnyj* ‘zdrowy, przy ciele, tęgi — o człowieku’ (SPG 1: 498), *izljudet’* ‘zrobić się chorym, słabowitym’ (SRNG 12: 142), *vyjti s ljudej* ‘utracić siły, zestarzeć się, osłabnąć’ (SPP: 51), por. serb. *ljudina* ‘tęgi człowiek’, dial. *ljuda* ‘wysoki, gruby człowiek z szerokimi barkami i piersią’ (ÈSSJa 15: 192, 195).²

Wiek

Określając cenzus wieku dla ludzi język zaznacza, że to nie są dzieci — *ljudskoj* ‘dorosły, duży’ (SRGNP 1: 399) i nie starcy (*izljudet’* ‘stać się bardzo

² Por. również *mirskoj* ‘bardzo gruby (o człowieku)’ [SRNG 18: 174], *čelovečnyj* ‘rosły i tęgi, okazały’ [Dal’ IV: 588]).

starym' LK TÈ). Ludzie to są ci, którzy osiągnęli wiek produkcyjny: *bezljudi* 'ci, którzy nie mogą pracować' (POS 1: 154), *bezljud'e* 'ludzie niezdolni (zazwyczaj z racji wieku) do pracy' (SRNG 2: 192). Dla kobiet wiek ten określa się okresem rozrodczym: *vyljudet'* 'zyskać zdolność do urodzenia dziecka' (LK TÈ).

2. Charakter i właściwości zachowania

Współczesny literacki język rosyjski nie zna derywatów od rdzenia *ljud-* określających charakter człowieka poza jednym wyjątkiem: *neljudimyj* 'ten, kto unika kontaktów z ludźmi, woli samotność', który chyba w tym samym stopniu co charakter określa również temperament; por. w dialektach: *bezljud'e* 'samotnicy, nietowarzyscy ludzie' (POS 1: 154), *neljudèvyj* 'samotnik', *neljudnoj* 'nieśmiały, płochliwy' i inne (SRNG 21: 75, 94).

W dialektach znane są również znaczenia „pozytywne”, przy czym sens większości definicji w słownikach dialektologicznych sprowadza się do semantyki komunikatywności, otwartości na kontakt: *ljudet'* 'stawać się towarzyskim, ludzkim' (JaOS 6: 22), *poljudnyj* 'towarzyski, uprzejmy' (SRNG 29: 186), *ljudnyj* 'towarzyski, uprzejmy' (DSRGSU: 290), *ljudimyj* 'towarzyski, wesoły' (NOS 5: 58) i inne. Podobną semantykę spotkać można w gniazdach *mir-* i *narod-*: *norodnyj* 'towarzyski' (SPG 1: 566), *nemiroľubivyj* 'nietowarzyski' (SRNG 21: 81) i inne.

Jednak fakty z historii języka rosyjskiego świadczą, że z wyrazem *ľudskost'* 'ľudzkość' wiązały się nie tyle wyobrażenia o otwartości na kontakt (rysa charakteru dość powierzchowna, „fatyczna”, związana z temperamentem), ile wyobrażenia o bardziej głębokim, uwarunkowanym etycznie „nastawieniu do ludzi”, współczuciu, dobroci i empatii: *ľudskost'* 'wrozumiałe, przyjazne zachowanie się w czynach i w mowie; szacunek do innych, życzliwy stosunek do innych' (SAR 3: 1380), *ľudkost'*, *ľudskost'* 'dobre, łagodne, serdeczne usposobienie; człowieczeństwo, humanitaryzm' (Dal' II: 284). Temat ten rozwija się w innych językach słowiańskich w leksyce o szerokim zakresie znaczeniowym, który można ująć integralnie jako 'odpowiadający zasadom wysokiej moralności, etyce relacji międzyludzkich': pol. *ľudzki* 'zgodny z naturą człowieka, pojmowaną jako dobra, taki, jaki powinien cechować człowieka; odznaczający się przychylnością, wyrozumiałością; humanitarny, dobry, łagodny, życzliwy (wcześniej też gościnny)' (SJP 4: 219), ukr. *ľjuds'kij* 'porządny, mądry', *ľjuds'kist'* 'humanitaryzm, człowieczeństwo' (SUM 2: 388), białorus. *ľjudski*, *ľjuc'ki*, *ľjudzki* 'ten, kogo cechuje wysoka moralność, sumienny, szlachetny, wrażliwy' (ČSBM 6: 97), słowac. *ľudski* 'cnotliwy, humanitarny', dial. 'porządny, uczciwy', pol. dial. *ľudzki* 'wrażliwy', 'życzliwy, pomagający ľudziom' (ĚSSJa 15: 204) etc.

W dialektach rosyjskich znane są również znaczenia ze sfery etyki relacji międzyludzkich. W porównaniu z ostatnią grupą znaczeniową, która funkcjonuje prze-

ważnie w tradycji literackiej, w dialektach można zauważyć pewne przesunięcie akcentów: są to derywaty w mniejszym stopniu „dotyczące osobowości”, bardziej skierowane na „normę społeczną”, ponieważ skupiają uwagę na umiejętności zachowywania się tak, jak jest to przyjęte wśród ludzi, na zdolności żyć w zgodzie z ludźmi — czyli odpowiadać społecznie utrwalonym normom relacji międzyludzkich, które formują się zarówno w procesie wspólnej pracy, jak i w tradycyjnym układzie życia: *ljudivyyj*, *ljudnyj*, *ljudskoj* ‘człowiek łatwy we współżyciu’, ‘gotowy udzielić pomocy’ (K?IS), *sljudnyj* ‘taki, który umie żyć w zgodzie z ludźmi’ (LK TÈ), *ljudimyj*, *ljudmjanyj* ‘człowiek, który dobrze traktuje ludzi’ (JaOS 6; 22) i inne (szczegółowo o różnicy między znaczeniami w dialektach i języku literackim zob. Berezovič 2004: 7–8).

Jednak przesunięcie punktu widzenia ujawnia się również w tej sferze semantycznej: jeżeli ludzie to „my”, to od nas wymagany jest uważny i tolerancyjny stosunek do siebie nawzajem; jeżeli zaś ludzie to „oni”, to *na ljudjach* ‘wśród ludzi’ czasami zachowują się „na pokaz” (*Pribojčis*, *čtob v ljudi pokazat’sja* ‘Weź się w garść, aby ludziom się pokazać’ (Dal’ I: 108), *Kogda ljudno, chromaet, a kovda doma, to v pljas idët* ‘Wśród ludzi, kuśtyka, a w domu w tany się puszcza’ (SRGS 2: 243), *V ljudjach Anan’ja, a doma kanal’ja* ‘Wśród ludzi Ananja, a w domu kanalia’ (Dal’ II: 284), czyli nienaturalnie, a nawet wyzywająco i wyniosłe. Odpowiednio do tego semantykę „tolerancji społecznej”, umiejętności życia w zgodzie z otoczeniem zastępuje semantyka wyniosłego, wyzywającego zachowania się: *naljudničat* ‘zachowywać się wyniosłe, zadzierać nosa’ (KSGRS), *vyljužat’sja* ‘trzymać się nienaturalnie, krygować się’ (POS 6: 12); por. *vyjti na rus* ‘oderwać się od swojego środowiska’ (SGRS 2: 226).

Efekt empatyczny daje również semantykę łamania zasad moralności społecznej: *ljudnaja devka* ‘dziewczyna lekkich obyczajów’ (SRGP: 71).

3. Społeczeństwo, wspólnota

Jest to sfera najbardziej obszerna i różnorodna, ponieważ ludzie to przede wszystkim fenomen społeczny. Właściwie sam wyraz *ljudi* może być używany jako synonim słowa *obščestvo* ‘społeczeństwo’, por. książk. *na ljudjach* ‘wśród ludzi, w społeczeństwie’, *na ljudi (pokazat’sja)* ‘pokazać się’, *vyjti* ‘wyjść’, *pojti* ‘pójść’ itp.) ‘w społeczeństwie, w miejscach publicznych’ itp.

Pozycja społeczna, status w społeczeństwie

W tej rubryce połączone są znaczenia, które zawierają ogólną ocenę statusu społecznego w kategoriach swobodny — zależny, zajmujący wysoką — niską pozycję w społeczeństwie. Zgodnie z przewidywaniami semantyka badanego wyrazu

ma szeroki wachlarz znaczeniowy. Określenia statusu społecznego są tak liczne i różnorodne, że nie wymieniając wszystkich ograniczę się do bardzo uproszczonej charakterystyki logiki rozwoju semantycznego (szczegółowo patrz w: Benveniste 1995: 212–219; Degtjarev 1981; Kolesov 1986: 139–146; Stepanov 1997: 557–558).

Punktem wyjścia dla rozwoju semantycznego jest przypisanie „ludziom” statusu wolnych członków rodu: etymologiczne powiązanie słów. **l'ud-* z indoeurop. **leugh-* ‘rosnąć’ (oraz na przykład z łac. *liber* ‘wolny’, *liberi* ‘dzieci’) pozwala traktować słów. **l'ud-* jako oznaczenie grupy etnicznej, zbiorowiska wolnych ludzi razem urodzonych i rozwijających się (Benveniste 1995: 213), por. staroruskie *ljudi*, *ljudie* ‘wolni mieszkańcy kraju, księstwa, miasta’ (SRJa XI–XVII 8: 341).

Następne ogniwo rozwoju semantycznego przebiega równoległe z procesami różnicowania społecznego i polega na tym, że zachowując maksymalnie uogólnione znaczenie wyrazu, jednocześnie na różne sposoby precyzowany jest status „ludzi” jako masy, jako pewnej całości (wojsko, poddani, wierni i inni) przeciwstawionej władcy (księciu, bojarom, carowi, Bogu). Powstające w ten sposób opozycje są w istocie swą reakcją językową (w postaci kondensacji semantycznej) na konfrontację ludu i jednostki; w tej konfrontacji lud znajduje się na dole piramidy społecznej, często stając się zależny (*Carju ljudi* (lub *slugi*) *nużny* ‘Carowi ludzie (śludzy) potrzebni’ (Dal’ II: 284))³. Por.: starorus. *ljudi*, *ljudie* (‘) ‘osoby zależne oraz śludzy, czeladź, niewolnicy’, ‘dolna warstwa wolnej ludności’, ‘ludzie świeccy; nie należące do stanu duchowego’ (SRJa XI–XVII 8: 341–343), *ljudi* (przest.) ‘służba, pracownicy w pańskim domu’, *ljudskoj* (przest.) ‘przeznaczony dla czeladzi dworskiej, dla służby’ (SRJa II: 210) i inne.

Jednak zmiana punktu widzenia pozwala „ludziom” wspiąć się na wyższy stopień piramidy społecznej. Jeżeli semantyka „dołu” społecznego uwarunkowana jest przeciwstawieniem jednostki i ludu jako masy, to semantyka „góry” społecznej, którą również może wyrażać słowo *ljudi*, pojawia się przy konfrontacji ze sobą różnych grup społecznych. W pierwszym przypadku relacje wewnątrz opozycji wyglądają w ten sposób: „on → my” (główny element opozycji on, władca; „zależny” element opozycji — my, czyli pozostali, podwładni, „ludzie”). W drugim wypadku należy spodziewać się schematu „my → oni”: z głównym dla określenia referencji elementem my, „nasza” grupa społeczna, która przeciwstawia się innej grupie ze względu na jakieś cechy i uważa, że zajmuje wyższą pozycję społeczną: oni są inni, obcy dla nas = „ludzie”. Presupozycja ta ukryta jest w najbardziej wyraźnej z punktu widzenia empatii grupie frazeologii „ludzkiej”, której podstawa obrazowa traktuje osiągnięcie statusu „ludzi” w terminologii przemiesz-

³ Por. szczegółową analizę opozycji, których jednym członkiem jest *lud*, przeprowadzoną na materiale języka polskiego: *lud* — *panowie*, *lud* — *uczni*, *lud* — *bogacze*, *lud* — *władza* (Bartmiński, Mazurkiewicz-Brzozowska 1993).

czenia się w przestrzeni. Takie przeniesienie może być realne, związane z wyjściem z domu (*aby ljudej posmotret' i sebja pokazat'* 'na ludzi popatrzeć i siebie pokazać') i przybyciem tej drogi, którą pokonał Maksim Gorki: książk. *pojti v ljudi* 'pójść na służbę, wynająć się do pracy' (— *Nu, Leksej, ty — ne medal', na šee u menja — ne mesto tebe, a idi-ka ty v ljudi?* 'No, Leksej, nie jesteś medalem, moja szyja to nie jest miejsce dla ciebie, idź lepiej na zarobek do ludzi...') Gorki) (FSRJ: 234); ale może być również metaforyczne: książk. *vyjti (vybit'sja itp.) v ljudi; vyvesti itp. kogo v ljudi* 'zająć wysoką lub stabilną pozycję społeczną, odnaleźć się w życiu; zapewnić komuś taką pozycję' (SSRLJa 6: 442–443). Podobny sens ma idiomat *vyjti na rus'* 'wyjść na ludzi, zdobyć doświadczenie, wykształcenie' (SGRS 2: 226). Ciekawe, że *vychod (chożdenie) v narod* 'wyjście (chodzenie) w lud' też ma zabarwienie empatyczne (pełne współczucia), ale tło symboliczne ma dokładnie odwrotne: *wyjście na ludzi* — to wspinaczka po drabinie społecznej (*vos-chożdenie*), *wejście w lud* — to pełne wyrozumiałości zejście na dół (*snis-chożdenie*). Gwoli sprawiedliwości należy odnotować, że „*voschożdenie v ljudi*” może być odbierane przez otoczenie bardzo ironicznie: *Vyjabedničalsja v ljudi* 'wydenuncjował się na ludzi, czyli wyrósł na ludzi przez donosy' (Dal' I: 328).

Ściśle powiązana z dobrobytem wysoka pozycja społeczna „ludzi” zaznacza się również w inny sposób: literac. *žit' po-ljudski / ne po-ljudski* 'o dobrobycie (lub jego braku)', dial. *v ljudjach (byt')* 'być samodzielnym, mieć stabilną pozycję społeczną' (SRGK 3: 169) i inne, por. również białorus. *ljudzec'* 'być szanowanym, wielbionym' (Scjaškovič: 243). Tę samą ideę wyrażają takie „negatywne” nominacje, jak: literac. *byvsie ljudi* 'ludzie, którzy utracili swoją pozycję, zaniedbani', *bezljudica* 'brak ludzi kulturalnych' (SRNG 2: 192), *bezljud'e* 'ludzie pozbawieni praw' (DSRGSU: 21).

Własność (swój — obcy — niczyj — wspólny)

Znaczenia z tej sfery semantycznej są pochodnymi przede wszystkim od 'oni, inni': ludzkie to przede wszystkim 'nie swoje', por. *ljudovyj* 'obcy, nie swój' (LK T?), *ljudskoj* 'należący do innych ludzi, obcy' (SRGK 3: 169), 'obcy' (SRNG 17: 244) i inne. Znaczenie 'obce' jest ściśle związane ze znaczeniem wspólnego, publicznego⁴: *poljud'e* 'zbiórka' (KSGRS), por. *mirščina* 'wspólne (społeczne) mienie' (SRNG 18: 175), *narodskij* 'publiczny, przeznaczony dla wszystkich' (SRJa XI–XVII 10: 217).

Z kolei semantyka „wspólne” łatwo zmienia się w semantykę „niczyje”, por. funkcjonujące we współczesnym rosyjskim języku potocznym charakterystyki przedmiotów, których właściciel jest nieznan (a więc korzystają z nich wszyscy

⁴ Jako paralelę można przytoczyć chociażby szeroko znany fakt z semantyką polskiego wyrazu *obcy* od prastow. **obščijъ* 'wspólny'.

chętni): *ljudskoj, kazěnnij, gosudarstvennyj* (np. typowy kontekst: *Č'ja konfetka? Nikto ne priznaětsja? Značit, ljudskaja (gosudarstvennaja), ja eë em* 'Czyj to ciasteczek? Nikt się nie przyznaje? Więc niczyja (państwowa), ja go zjem'). Taka semantyka „wspólne” = „niczyje” pośrednio objawia się w nominacji nieślubnego dziecka: (wołogodskie) *ljudščina* 'nieślubne dziecko' (KSGRS); por. *mirskoj* 'nieślubny' (SRNG 18: 174).

Powrotny ruch „wahadła empatycznego” (pozwalający przeciwstawiać własność państwową i własność prywatną) doprowadza do powstania znaczenia prywatnego: białorus. *ljudzki* 'osobisty' (*Geto kolchozny tovar* [bydło — E.B.], a *geto ljudzke* 'To jest bydło należące do kołchozu, a tamto — do ludzi') [TS 3: 55].

W ten sposób „ludzka” leksyka obecna jest we wszystkich czterech opozycjach możliwych w rozpatrywanej sferze semantycznej, a zakres znaczeniowy tej sfery zależy od zmian w zogniskowaniu empatii.

Komunikacja werbalna

Świat ludzi to świat aktywnej komunikacji werbalnej; najczęstsze wyrazy kontekstowe towarzyszące wyrazowi *ljudi to govorit* 'mówić', *beseda* 'rozmowa', *molva* 'fama', *sluchi* 'plotki' itp.: *ljudi govorjat, molva chodit* 'ludzie mówią, fama chodzi' (Dal' II: 284), *Čto ljudi govorjat, to i pravda (to i sbudetsja)* 'Co ludzie mówią, to prawda (to się stanie)'; *Pusti uši v ljudi, vsego naslušaes'sja* 'Nadstaw uszu do ludzi [posłuchaj ludzi], wszystkiego się nasłuchasz'; *Molva (sluch, reči, slava) ne po lesu chodit, po ljudjach* 'Fama (plotki, wieści, sława) nie po lasu chodzi, a wśród ludzi (PRN 3: 79–80) i inne; por. również *s ljudej* 'ze słyszenia' (SPG 1: 497), *ljudskoj* 'rozmowny, gadatliwy' (KSGRS), *ljudivij* 'rozmowny, gadatliwy' (SRNG 17: 242), por. białorus. *ljudny* 'rozmowny, gadatliwy' (TS 3: 55), serbsk. dial. *ljudovati* 'rozmawiać, gadać' (ĖSSJa 15: 194). Werbalna aktywność ludzi nierzadko jest wroga w stosunku do poszczególnego człowieka: *Nel'zja vsego togo govorit', čto ljudi govorjat* 'Nie można tego wszystkiego mówić, co ludzie mówią' (Dal' I: 363), *Ljudej slušat'* — *osla na pleci vzvalit'* 'Ludzi słuchać — osła na kark włądować' (Dal' II: 284), *Budet v pole rož', budet i v ljudjach lož'* 'Będzie w polu żyto, będzie wśród ludzi kłamstwo' (PRN 1: 383).

Wyjście za mąż, wesele

Ta sfera łączy się z obszarami pozycja społeczna, przestrzeń i wychowanie, jednak wyraźnie wyodrębnia się jako samodzielna, ponieważ zawiera znaczenia wyspecjalizowane tematycznie. Serafima Nikitina zwróciła uwagę na kluczową rolę wyrazu *ljudi* (najczęściej *dobrye ljudi*) w tekstach zawoźdeń na weselu: funkcja „ludzi” jako sądu ludzkiego; ludzie rozłączają pannę młodą z rodziną (Nikitina 2004: 621–623). Recepcja zamążpójścia jako wyjścia z domu do ludzi

odzwierciedla się tak w paremiologii (*Doč', čužoe sokrovišče. Chol' da kormi, uči da steregi, da v ljudi otdaj; Vspoili, vskormili i v ljudi blagoslovili, a živite sami* 'Córka to cudzy skarb. Pieść [ja] i karm, ucz i pilnuj, i ludziom oddaj; Wyhodowaliśmy, wykarmiliśmy i na ludzi błogosławiliśmy, a życie sami' (mówi ojciec udzielając córce błogosławieństwa) (Dal' I: 487, 248)), jak i w danych systemowych języka: *do ljudej* 'do tej pory, póki nie przyszedł czas oddawać dziewczynę za mąż' (SRGS 2: 243), *idti v ljudi* 'wyjść za mąż', *otdat' v ljudi* 'wydać za mąż' (SPP: 51), *v ljudi (vyjdetsja)* 'za mąż (się wyjdzie)', *v ljudjach* 'w rodzinie męża' (SRNG 17: 242), *ljudit'sja* 'założyć rodzinę' (SVG 4: 60). W ten sposób wyjście za mąż jest kobiecym wariantem „wyjścia na ludzi”.

Z obrazem ludzi związany jest również sam rytuał wesela — przedstawienia publicznego: *sidet' na ljudstve* (obrzędowe) 'w wyznaczony przed ślubem dzień ubrać się w weselne stroje i przyjmować gości częstując je cukierkami i orzechami (o panu młodym i pannie młodej)' (SGSZ: 428), białorus. *ljudzjac* 'sprawić wesele' (SCRB 1: 218).

W ten sposób ludzie występują nie tylko jako świadkowie wesela (zamażpójścia), ale również jako nowe — przeciwstawione poprzedniemu życiu „prywatnemu” — środowisko społeczne, do którego wejście otwiera się poprzez wyjście za mąż, a nawet więcej: z ludźmi związany jest sam stan małżeństwa jako najważniejsze, a jednocześnie najbardziej intymne ogniwo w procesie uspołecznienia człowieka.

Sytuacyjne role społeczne

Są role społeczne, które są wykonywane przez „ludzi” w zależności od okoliczności, czyli tymczasowe role sytuacyjne. Taka jest na przykład rola gościa — *poljud'e* 'goście' (SPG 2: 160), *na (v) vyljud'e vyjti* 'w gości, między ludzi pójść' (POS 6: 12) oraz świadka — *ljudi* 'świadkowie' (SRJa XI–XVII 8: 342), 'to samo' (SDRJa 4: 486); por. również *ljuda* (kryminal.) 'przechodnie' (BSŽ: 326). Role te pojawiają się w rezultacie projekcji semantyki 'inni' na strukturę pewnych sytuacji, w których ludźmi stają się ci, którzy odgrywają drugoplanowe, nie główne role (nie gospodarzy, lecz gości; nie uczestników wydarzenia, lecz świadków).

Etykieta

W tradycji książkowej XVIII–XIX w. *ljudskost'* jawi się jako sposób zachowania się zgodny z etykietą: *ljudskost'* 'uprzejmość, grzeczność; dobre maniery, umiejętność zachować się w towarzystwie' (SRJa XVIII 12: 21), *ljudskost'*, *ljudskost'* 'stosowny, wyglądający przyzwoicie, ktoś, kto ma dobre maniery' (Dal' II: 284).

W dialektach etykieta sprowadza się do wymagań określających wygląd zewnętrzny „ludzi” — powinno to być ubranie ozdobne, odświętne: *vyludnik*, *vylud'e* ‘najlepsze ubranie, w którym chodzi się w gości, na zabawę itp.’, *vyljud'e* ‘najlepsze obuwie, w którym można pokazać się obcym ludziom’ (SRNG 5: 307), *ljudistyj* ‘odświętny’ (SPG 1: 498), *vyljużat'sja* ‘stroić się, ubierać się dla wyjścia na ludzi’, ‘upiększać się’ (POS 6: 12) i inne (por. w gnieździe z rdzeniem *mir-*: *mironosovoj platok* ‘ozdobna chusteczka’ (LK TÈ), *mironosovik* ‘wełniany sarafan’ (SRNG 18: 173).

4. Praca

Posiadanie sprawności nabytych w pracy język przypisuje nie tyle ludziom, ile ludowi: we współczesnym języku rosyjskim wyraz *ljud* ‘lud, naród’ służy do określenia tych, którzy pracują — *Mnogo ljudu, mnogo i trudu* ‘Dużo ludu, dużo też pracy’ (SPP: 134), łącząc się w pierwszej kolejności z przymiotnikami *masterovoj* ‘rzemieślniczy’, *rabočij* ‘roboczy’, *trudovoj* ‘pracujący’.

Jeżeli mówić o semantyce innych wyrazów z danej sfery, należy zaznaczyć, że są one bliskie znaczeniom związanym ze statusem (patrz Pozycja społeczna), jednak w rubryce praca w centrum uwagi znajduje się nie ogólna ocena statusu, lecz charakterystyka zajęć o bardziej skonkretyzowanym rodzaju. Przemiany semantyczne w tej sferze zachodzą w oparciu o opozycję chłopci — rzemieślnicy, robotnicy.

Za „ludzi” uchodzą przede wszystkim chłopci: *ljudskie* (w znac. rzeczownika) ‘chłopci’ (KSGRS), por. białorus. *ljudzki*, *ljuds'kej* ‘chłopski’ (SPZB 1: 704), serbsk. dial. *lju(d)ski* ‘chłopski’ (ÈSSJa 15: 203) i inne — por. również *ruskij* ‘ludowy, chłopski’ (SRNG 35: 272). Tłumaczy się to zarówno „pospolicnością, gminnością” chłopskiego pochodzenia (z prostego ludu), jak i wspólnym charakterem pracy. Istotność ostatniego elementu podkreśla również to, że rzemieślnicy przeciwstawiani są chłopom właśnie ze względu na pracę indywidualną. Por. przysłowie o kowalach i szewcach: *Neljudi — sapožniki, bezljud'e — kuznecy* ‘Nieludzie — szewcy, bezludzie — kowale’ (POS 1: 154; JaOS 1: 47). Tacy „zawodowcy” mogli żyć wśród chłopów, ale pozostawali na marginesie, w odosobnieniu, ponieważ pracowali nie na oczach otoczenia, nie „wśród ludzi”, więc „ludzie” nie mieli wglądu w sekrety ich pracy, por.: „Aby stać się „obcym wśród swoich”, wystarczy posiadać jakąś ezoteryczną wiedzę lub umiejętność (znachor, kowal, młynarz i inne.)” (Agapkina 1994: 15).

Zmiana punktu widzenia prowadzi do innej oceny „zawodowców”. Ci ostatni często byli odbierani jako znak wielkiego świata — świata „ludzi” (w sensie, który wkładał w te słowa Maksym Gorki), mieszkańców miasta (por. st.-ukr.

ljudźje ‘mieszkańcy miasta’ (ÈSSJa 15: 197), tego miasta, do którego trafiali mieszkańcy wsi „wychodząc na ludzi”, por. *po ljudjam* (żyć, pracować, wałęsać się) ‘pracować z najmu, przechodząc od jednego gospodarza do innego’ (SRNG 17: 242). Z takiej perspektywy rzemieślnicy stają się „ludźmi”: *ljudskaja rabota* ‘o rzeczy zrobionej nie w domu, nie w sposób chałupniczy’ (LK TÈ), por. białorus. (przest.) *ljudzi* ‘chłopi, rzemieślnicy, robotnicy’ (SPZB 2: 703) — ta definicja ma charakter ogólny, ale kontekst *Cygany i ljudi ezdzili* wskazuje na aktualizację znaczenia ‘rzemieślnicy’; czesk. dial. *ludský člověk* ‘ten, który pochodził po świecie (przeważnie o sprzedawcach świni)’ (ÈSSJa 15: 204).

5. Kultura, ideologia religia

W zgodzie z formułą *Vox populi — vox dei* ludzie wydają się siłą, która zastępuje Boga, działa zgodnie z nim: *Za (na) kogo Bog, za (na) togo i dobreje ljudi* ‘Z kim Bóg, z tym i dobrzy ludzie’; *Bog da dobreje ljudi dajut* ‘Bóg i dobrzy ludzie dają’ (Dal’ II: 284), *Za pravdu (za pravogo) Bog i dobreje ljudi* ‘Za prawdę (za niewinnego; za tego, kto ma rację) Bóg i dobrzy ludzie’ (Dal’ I: 103), *Živi po-ljudski, da po-bož’i, po-božeski* ‘Żyj po ludzku i po bożemu’ (Dal’ III: 133) i inne. Standardowe formuły *po-ljudski*, *po-božeski* i *Bog da dobreje ljudi* są utrwalone w języku; por. również paralelizm formuł *mirskoe slovo, mirskaja slava, ot mirskogo suda ne ujtj* oraz *Bož’e slovo, Bož’ja slava, ot Bož’ego suda ne ujtj* (Toporov 1993: 8).

Jednak ambiwalentna ocena „ludzi” nierazko powoduje, że drogi Boga i ludzi rozchodzą się: *ljudi s lichost’ju, a Bog s milost’ju* ‘ludzie ze złem, a Bóg z łaską’ (Snegirev: 216), *Smiloserduetsja Bog, a ne ljudi* ‘Ulituje się Bóg, a nie ludzie’ (Dal’ IV: 234), *Bog pomiloval, tak ljudi odoleli* ‘Bóg się zlitował, ale ludzie zamęczyli’ (Dal’ III: 272), *Kara Božeskaja ne ljudskaja* ‘Kara Boska nie ludzka’; *Ljudskoj izrok (sud) ne Božij* ‘Ludzki sąd nie Boski’ (bywa błędny); *Bog odin videl, a ljudi znajut* ‘Bóg tylko widział, a ludzie wiedzą’; *Otstan’, Bog, napadut i dobreje ljudi* ‘Odczep się, Boże, napadną dobrzy ludzie’ (Dal’ II: 33, 89, 284, 446), por. również *Mir oröt, tak Bog molčit* ‘Świat krzyczy, wtedy Bóg milczy’ (Dal’ II: 331).

Z powodu ambiwalencji ocen według podobnego schematu układają się również relacje „ludzi” z diabłem (choć oczywiście związek z diabłem jest słabszy niż z Bogiem). Z jednej strony ludzie są w opozycji do diabła: (wołogodskie) *neljud’* (rzeczownik zbiorowy) ‘siła nieczysta’ (KSGRS), *ljudi dorogoj, a čert storonoj (celikom)* ‘ludzie po drodze, a diabeł po uboczu (po ugorze)’ (Dal’ IV: 331), *V ljudjach — angel, a doma — čert (bes)* ‘Wśród ludzi anioł, a w domu — diabeł (bies)’ (Dal’ I: 16) *Vse ljudi kak ljudi, odin čert v kolpake* ‘Wszyscy ludzie jak ludzie, tylko diabeł w czapce’ (Dal’ II: 143), por. również (kostromskie) *nerusskij*

‘o diable, demonie’ (SRNG 21: 146). Z drugiej strony sytuacyjna wrogość ludzi w stosunku do poszczególnego człowieka oraz ich związek z obcą, oddaloną przestrzenią sprawiają, że mogą zastępować diabła: *V ljudjach bystro čertom staneš* ‘Wśród ludzi szybko diabłem się staniiesz’; *V čužich ljudjach (na čužoj storone) v tri goda čertom proslyveš* ‘Wśród obcych ludzi (w obcych stronach) w ciągu trzech lat jako diabeł zastąpniesz’ (PRN 3: 84).

Wychowanie, wykształcenie

Dany dział jest również ściśle powiązany ze sferą Pozycja społeczna, jednak zawiera specyficzną opozycję semantyczną „wychowywać, troszczyć się — pozostawiać bez opieki, zaniedbywać”. Pozytywny biegun opozycji zakładający przygotowywanie do uspołecznienia — wyjścia na ludzi — wyraża się słowami *vyľjudit* ‘wychować’ [SBG 3: 73], *v ľjudi spustit* ‘wychować, wyprowadzić na ludzi’, *ľjudovat* ‘wychować, wyprowadzić na ludzi’ (SRGK 3: 169), por. bułg. dial. *priljudja*, *priljudjavam* ‘wychowywać kogoś, aby pomóc mu się stać człowiekiem’ (BER 3: 577), ukr. *budut* (*vijdut*) *ľjudi z kogo* ‘ktoś dorośnie i stanie się porządnym człowiekiem’ (FSUM 1: 452) i inne.

Jednak w sytuacji uspołecznienia jest jeszcze inna strona: zdaniem nosicieli tradycji językowej, w sytuacji tej może kryć się intencja, aby przestać wreszcie utrzymywać kogoś, kogo wyprowadza się na ludzi, oraz szerzej — aby pozostawić bez opieki, zaniedbać kogoś, coś: *V ľjudi pustila — s šei spustila* ‘Na ludzi wyprowadziła — z karku zdjęła’ (ÈM TÈ); *v ľjudi otpustit* ‘pozostawić bez opieki, zaniedbać’ (SRGK 3: 169).

Estetyka

Nutki estetyczne brzmią w badanej przestrzeni semantycznej dość słabo, jednak całkiem wyraźnie: można je usłyszeć podczas aktualizacji społecznego bieguna konceptu. Realizują się jako pozytywna ocena tego, co jest przeznaczone dla demonstracji „wśród ludzi”. Przede wszystkim jest to odświętne ubranie (patrz sferę Etykieta), ale nie tylko: *vyľjud’e* ‘coś szczególnie pięknego, odświętnego, przeznaczonego dla gości, na pokaz’ (SGRS 2: 235), *vyľjud’e* ‘cud, piękno, ozdoby’ (SRNG 5: 307), por. również *vyľjudit* ‘wypięknieć, zrobić się atrakcyjnym’ (AOS 7: 295).

6. Przestrzeń

Ulokowanie ludzi w przestrzeni określa się w języku w sposób szczegółowy i różnorodny.

Najbardziej ogólnie przestrzenią ludzi jest świat — *Čuden svet, divny ljudi* ‘Świat jest cudny, ludzie są dziwni’; *Svet bel, da ljudi černy* ‘Świat jest biały, ale ludzie są czarni’ (Dal’ I: 152, 435), który może być zawężony do ojczystego kraju — *Na beloj Rusi ne bez dobrych ljudej* ‘Na białej Rusi nie brak dobrych ludzi’ (Dal’ I: 153) i rodzinnych stron: *ljudimyj* ‘ukochany, rodzimy’; *Proščaj, ljudimaja storona, uezżaju v dalėki storona*. ‘Żegnaj, ukochana strono, jadę w daleką stronę’; *I ušla ja zamuž s ljudimoj storonuški* ‘I wysłałam za mąż opuszczając ukochane strony’ (SRGK 3: 169).

Obraz rodzinnych stron jest ściśle związany z obrazem przestrzeni oswojonej — mogą to być brzegi rzeki (*Po nareč’ju (po rečnym beregam) ljudi, po suchmenju volki* ‘Wzdłuż rzeki (wzdłuż brzegów rzeki) — ludzie, tam gdzie sucho [na pustkowiu] — wilki’ (Dal’ II: 466), swojska, zadomowiona „ciasnota” w opozycji do szerokiej, otwartej przestrzeni (*V tesnote ljudi živut, a na prostor navoz vozjat* ‘W ciasnocie ludzie żyją, a na rozłogi nawóz wożą’ Dal’ IV: 450), ale nie jest to morze (*More dalėko, ljudi blisko* ‘Morze — daleko, a ludzi blisko’ ÈM TÈ) i las (*V lese lesejut, v ljudjach ljudejut* ‘W lesie lesieją [stają się leśne], wśród ludzi ludzieją [stają się bardziej ludzcy]’ (SRNG 17: 242); *Beda (napraslina) ne po lesu chodit, a po ljudjam* ‘Nieszczęście (potwarz) nie po lesie chodzi, a wśród ludzi’ (Dal’ II: 284); *V lesu les neroven, v miru ljudi* ‘W lesie las jest nierówny, a na świecie ludzie’ (Dal’ IV: 6); *zaulešina, zaulesica* ‘głuche odludne lub słabo zaludnione miejsce’ (KSGRS), *lesnik* ‘odludek’ (SRNG 16: 372) i inne. Por. też opozycję *Rus’ les*, która warunkuje wypełnienie semantyczne arch. *vyjti na rus’* ‘wyjść z lasu na otwarte, jasne miejsce w pobliżu siedzib ludzkich’ (SGRS 2: 226).

Jednak przeniesienie punktu widzenia z bieguna „my” na biegun „oni” może przekształcić charakter związku ludzi z lasem i morzem — ludzie nie będą się już znajdować w opozycji do morza i lasu, lecz zostaną postawieni obok: *V ljudi vyšel, čto v temnyj les* ‘Do ludzi przyszedł, jak w ciemny las’ (ÈM TÈ), *Čužie ljudi — dremučij les* ‘Obcy ludzie — głuchy las’ (Dal’ I: 492), *Čem verit’ ljudu mirskomu, verit’ temnomu lesu* ‘Niż wierzyć ludziom na świecie, [lepiej] wierzyć ciemnemu lasowi’ (PRN 3: 84); *Ne ver’ tišine morskoy da reči ljudskoj* ‘Nie wierz ciszy morskiej i mowie ludzkiej’ (Dal’ II: 346), *Vetrom more kolyšet, molvoju — narod* ‘Wiatr morzem kołysze, fama — ludźmi’; *Molva ljudskaja, čto volna morskaja* ‘Fama ludzka jak fala morska’ (PRN 3: 79, 87). W ten sposób ludzie zostają umieszczeni w obcej przestrzeni: *v ljudjach* ‘w innych miejscach, nie tu’ (SRGK 3: 169), *V ljudjach bystro čertom staneš* ‘Wśród ludziach szybko diabłem się staniiesz’ (ÈM TÈ) = *V čužych ljudjach (na čužoj storone) v tri goda čertom proslyveš* ‘Wśród obcych ludzi (w obcych stronach) w ciągu trzech lat jako diabeł zasłynieš’ (PRN 3: 84). Dlatego też ulokowanie ludzi może pozostawać w opozycji nie tylko do świata natury, lecz również do świata poszczególnego człowieka poprzez przeciwstawienie najbliższej człowiekowi przestrzeni — domowi: *Začem v ljudi po pe-*

čal', *kogda doma plačut!* 'Po co wśród ludzi smutku szukać, gdy w domu płaczą!'; *Za pokoem ne v ljudi, doma išči ego* 'Pokoju nie wśród ludzi szukaj, a w domu' (Dal' III: 107, 242), *Doma, kak choču, a v ljudjach, kak veljat* 'W domu jak chcę, a wśród ludzi, jak każą' (PRN 3: 67), *Doma pan, a v ljudjach bolvan* 'W domu — gospodarz, a wśród ludzi — głupek'; *Doma Il'ja, a v ljudjach svin'ja* 'W domu Ilja, a wśród ludzi — świnia' (Snegirev: 100] i inne. Jak pokazują konteksty, świat domowy jest przedstawiany jako świat ściśle związany z psychicznym i emocjonalnym życiem człowieka, dlatego w opozycji „w domu — wśród ludzi” znów mamy do czynienia z przeciwstawieniem jednostki społeczeństwu.

Ciekawe, że wśród różnych przestrzeni ludzi jest taka, która łączy bieguny oswojonego i nieoswojonego — jest to droga. Droga jest przeciwstawiana przestrzeni niezagospodarowanej: *ljudi dorogoj, a čert storonoj (celikom)* 'ludzie po drodze, a diabeł po uboczu (po ugorze)' (Dal' IV: 331). Droga to przestrzeń zasadniczo „ludzka”: *ljudskoj put* 'droga, ulica', *ljudčik* 'droga' (SRJa XI–XVII 8: 344), por. też *mirskaja doroga* 'szeroka droga jezdna, gościniec' (SRGNP 1: 421), 'szeroka utarta droga' (SRGK 3: 241), 'wielka droga, trakt' (SRNG 18: 174), a więc charakterystyka drogi jako drogi „utartej przez ludzi” jest cechą bardzo istotną, warunkującą dane nominacje, ponieważ z obrazem ludzi związane jest wyobrażenie o ich liczebności (patrz Ilość). Jednocześnie droga wyprowadza z domu i zaprowadza na obczyznę, do ludzi: *Domoj po svoej derevne, a v ljudi bol'sakom* 'Do domu po własnej wsi, a do ludzi gościńcem' (ÈM TÈ); uzyskanie nowej, wyższej pozycji społecznej pojmowane jest w języku rosyjskim jako *vychod v ljudi* 'wyjście na ludzi' (patrz Pozycja społeczna). W ten sposób droga staje się pośrednikiem między przestrzeniami ludzi znajdującymi się w opozycji wobec siebie.

7. Ogólne właściwości ciał i substancji

Ta sfera semantyczna jest odosobniona od innych, ponieważ w jej obrębie połączone są takie znaczenia, które powstały w wyniku uogólnienia „ludzkiej” semantyki, oderwania jej od zakresu nominacji wyjściowej i rozpowszechnienia na inne denotacje i sytuacje. Tu wyodrębniają się dwie grupy znaczeniowe: Ilość i Ogólna ocena racjonalna. Scharakteryzujemy pierwszą z nich (druga była przedstawiona wyżej, przy opisie ogólnych właściwości „ludzkiej” leksyki (patrz IV).

Ilość

Z obrazem ludzi jest związane wyobrażenie nie tylko o ludzkiej masie, lecz również o licznych zbiorowisku obiektów żywotnych i nieżywotnych: *ljodka* 'mnóstwo (o przedmiotach)', *ljudno* 'dużo (o zwierzętach, ptakach, owadach itp.)',

‘dużo (przedmiotów nieżywotnych)’, *ljudnoj* ‘liczny (o zwierzętach)’ (SRNG 17: 242–243), ‘w dużej ilości, w znacznym stopniu, dużo’ (SPG 1: 498), *poljudno* ‘w dużych ilościach, dużo’ (SRNG 29: 186) itp.

Jeżeli taki rozwój semantyki wydaje się przewidywalny i prawomocny, to już zupełnie alogicznie wygląda semantyka ‘małej ilości’: *ljudno* ‘mało, niewystarczająco’ (SRNG 17: 243). Można założyć, że doszło tu do enantioseмии na bazie ekspresji, która zawsze towarzyszy semantyce wielkiej i małej ilości, ale bardziej wiarygodną wydaje się wersja, że znaczenie ‘mało’ pojawiło się na bazie znaczenia ‘biednie’, por. *ljudno* ‘biednie’ (SRNG 17: 243). Ostatnie zaś jest uwarunkowane jedną ze społecznych charakterystyk „ludzi” — charakterystyką „dołu społecznego” (patrz dział Pozycja społeczna).

VII. Mimo swej wieloaspektowości przedstawiony powyżej kompleks cech jest spójny wewnętrznie. Tę spójność potwierdza fakt, że nominacje z różnych sfer semantycznych połączone są podobnymi motywami i obrazami. Na przykład motyw nieślubnego dziecka powiązany jest z kilkoma motywami: z wątkiem rozwiązłego trybu życia, z kwestią braku chęci wychowywania i sprawowania opieki nad kimś oraz z tematem małżeństwa. Wśród najczęściej obecnych obrazów należy wymienić na przykład metaforę przemieszczenia się w przestrzeni: wyjście na ludzi to droga, którą przebywa człowiek w procesie uspołecznienia, to droga kobiety w dom męża, mieszkańca wsi do miasta, w którym jest praca i odpowiednio zarobki, to droga analfabetów do wykształcenia itd. Poza tym to jest droga „duchowa”, prowadząca do wartości etycznych, których zrozumienie i posiadania możliwe jest tylko w społeczeństwie — *Čerez ljudej v ljudi vychodjat* ‘Poprzez ludzi na ludzi się wychodzi’ (Da’ II: 284), dlatego etyczna lub intelektualna niepełnowartościowość uznawana jest za niezdolność *dojti do ljudej* ‘wyjścia na ludzi’. Metafora drogi ma wyraźną specyfikę narodową: w kraju ogromnych odległości i bezludnych przestrzeni, ogromnej ilości wsi i rzadkich miast, ustroju pańszczyźnianego i zamkniętych w sobie mikrospołeczności, wreszcie w kraju Łomonosowa i Gorkiego metafora ta może być odbierana z całą dosłownością. Dlatego też nie przypadkiem język rosyjski wykorzystuje rdzenie *ljud-* i *mir-* dla bezpośredniego określenia drogi.

VIII. Z wewnętrzną jednością językowego portretu ludzi nie jest sprzeczna kontrastowość, diametralna różnica wielu charakterystyk, obecna w semantyczno-pragmatycznym zaprogramowaniu wyrazu *ljudi*. A nawet więcej, antonimiczność, napięcie pomiędzy biegunem indywidualnym a społecznym konceptu *ljudi* staje się podstawowym czynnikiem określającym użycie wyrazu i głównym mechanizmem, uruchamiającym proces słowotwórczy w granicach odnośnego gniazda. Jeżeli użycie słowa *ljudi* w całym szeregu sytuacji można określić jako deiktyczne, to znaczenia modeli słowotwórczych również ujawniają pewien „substrat deiktyczny”. Jest to jeszcze jeden parametr semantyczno-pragmatycznego zaprogramowania.

mowania leksemu *ljudi*, a jednocześnie impuls dla badań nad zagadnieniem rzutowania kategorii deiktycznych na obszar nominacji i derywacji.

Przekład: Irina Lappo

Literatura

- Agapkina Tatjana, 1994, *Čužoj sredi svoich*, [w:] *Mif i kul'tura. Čelovek — ne-čelovek*. Tez. dokl. Moskva 1994, s. 15–18.
- AOS — *Archangel'skij oblastnoj slovar'*. Moskva 1980. Vyp. 1.
- Bartmiński Jerzy, Mazurkiewicz-Brzozowska Małgorzata, 1993, *LUD. Profile pojęcia i ich konteksty kulturowe*, [w:] *Profilowanie pojęć*. Lublin 1993, s. 181–206.
- Benveniste Emile, 1995, *Slovar' indoeuropejskich social'nych terminov*, per. s franc. Moskva 1995.
- BER — *B"lgarski etimologičen rečnik*. Sofija 1962. t. I.
- Berezovič Elena, 2004, *K etnolingvističeskoj interpretacii semantičeskich polej*, „Voprosy jazykoznanija” 2004, nr 6, s. 3–24.
- BSŽ — Valerij M. Mokienko, Tat'jana G. Nikitina, *Bolšoj slovar' russkogo žargona*. SPb. 2000.
- ÈSBM — *Ètymalagičny sloŭnik belaruskaj movy*. Minsk 1978. vyp. 1.
- Dal' Vladimir I., *Tolkovoj slovar' živogo velikorusskogo jazyka*. 2-oe izd. SPb.; Moskva 1880–1882 (1989). t. I–IV.
- Degtjarev Vladimir I., 1981, *O proischoždenii slova 'ljud'*, „Ètimologija. 1979” Moskva, 1981, s. 85–92.
- ÈIS — Oleg B. Vostrikov. *Tradicionnaja kul'tura Urala. Opyt Ètnoideografičeskogo slovarja russkich govorov Sverdlovskoj oblasti*. Ekaterinburg 2000. vyp. 1.
- ÈSSJa — *Ètimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*. Moskva 1974. Vyp. 1.
- ÈM TÈ — kartoteka Ètnografičeskich materialov Toponimičeskoj Èkspedicii Ural'skogo universiteta (Kafedra russkogo jazyka i obščego jazykoznanija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta).
- FSRJa — *Frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka*. 4 izd., stereotip. Moskva 1986.
- FSUM — *Frazeologičnij slovník ukraŭns'kož movi*. Kijiv 1993. Kn. 1–2.
- JaOS — *Jaroslavskij oblastnoj slovar'*. Jaroslavl' 1981–1991. [Vyp. 1–10].
- KÈIS — kartoteka *Ètnoideografičeskogo slovarja russkich govorov Sverdlovskoj oblasti* (Kafedra russkogo jazyka i obščego jazykoznanija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta).
- Kolesov Viktor, 1976, *Mir čeloveka v slove Drevnej Rusi*. Leningrad.
- KSGRS — kartoteka *Slovarja govorov Russkogo Severa* (Kafedra russkogo jazyka i obščego jazykoznanija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta).
- LK TÈ — leksičeskaja kartoteka Toponimičeskoj ekspedicii Ural'skogo universiteta (Kafedra russkogo jazyka i obščego jazykoznanija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta).
- Nikitina Serafima, 2004, *O žizni čeloveka i ludej v ustnoj narodnoj poezii*, w: *Sokrovennye smysly: Slovo. Tekst. Kul'tura*: Sb. V čest' Niny D. Arutjunovoj. Moskva 2004, s. 620–631.
- NOS — *Novgorodskij oblastnoj slovar'*. Novgorod, 1992–1995. Vyp. 1–12.
- POS — *Pskovskij oblastnoj slovar' s istoričeskimi dannymi*. Leningrad 1967. Vyp. 1.
- PRN — *Poslovicy russkogo naroda: Sbornik V. Dalja*. Moskva 1993. t. 1–3.
- SAR — *Slovar' Akademii Rossijskoj 1789–1794*. V 6 t., Moskva 2001. t. 1.
- SBG — *Slovar' brjanskich govorov*. Leningrad 1976. Vyp. 1.
- SCRB — *Sloŭnik gavorak central'nych raënaŭ Belarusi*. Minsk 1990. t. 1–2.
- SDRJa — *Slovar' drevnerusskogo jazyka (XI–XIV vv.)*. Moskva 1988. t. 1.
- SGRS — *Slovar' govorov Russkogo Severa*. Ekaterinburg 2001. t. 1.

- SGSZ — *Slovar' govorov staroobradcev (semejskich) Zabajkal'ja*. Novosibirsk 1999.
- SGV — *Slovník Grodzenskaj voblasti*. Minsk 1983.
- SJP — *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1958–1969. T. I–X.
- Snegirev — *Russkie narodnye poslovicy i pritiči*. Sost. I. M. Snegirev. Moskva 1995.
- SOG — *Slovar' orlovskich govorov*. Jaroslavl', 1989–1991. Vyp. 1–4; Orel 1992. Vyp.5.
- SPP — *Slovar' pskovskich poslovic i pogovorok*. SPb. 2001.
- SPZB — *Slovník belaruskich gavorak paŭnočna-zachodnjaj Belarusi i jae pagraničča*. Minsk 1978–1986. t. 1–5.
- SRGK — *Slovar' russkich govorov Karelii i sopredel'nych oblastej*. Gl. red. S. Gerd. SPb. 1994–vyp. 1.
- SRGNP — *Slovar' russkich govorov Nizovoj Pečory*. SPB. 2003. t. 1.
- SRGP — *Slovar' russkich govorov Priamur'ja*. Moskva 1983.
- SRGPrib — *Slovar' russkich govorov Pribajkal'ja*. Irkutsk 1986–1989. Vyp. 1–4.
- SRGS — *Slovar' russkich govorov Sibiri*. Novosibirsk 1999. t. 1, č. 1.
- SRGSU — *Slovar' russkich govorov Srednego Urala*. Sverdlovsk 1964–1987. t. 1–7.
- SRJa — *Slovar' russkogo jazyka*. Moskva 1985–1988. t. I–IV.
- SRJa XI–XVII — *Slovar' russkogo jazyka XI–XVII vv*. Moskva 1975. t. 1.
- SRJa XVIII — *Slovar' russkogo jazyka XVIII veka*. Leningrad 1984. vyp. 1.
- SRNG — *Slovar' russkich narodnych govorov*. Moskva, Leningrad 1965. vyp. 1.
- SSG — *Slovar' smolenskich govorov*. Smolensk 1974. Vyp. 1.
- SSRLJa — *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva, Leningrad 1948–1965. t. 1–17.
- Stepanov Jurij, 1997, *Konstanty. Slovar' ruskoj kul'tury. Opyt issledovanija*. Moskva 1997.
- SUM — *Slovar' ukrajins'koji movi*. Kijiv 1907–1909. t. 1–4.
- SVG — *Slovar' vologodskich govorov*. Vologda 1983. Vyp. 1.
- Toporov Vladimir, 1993, *Praslavjanskaja kul'tura v zerkale sobstvennych imen: (Èlement MIR), w: Istorija, kul'tura, Ètnografija i fol'klor slavjanskich narodov. XI Meždunar. s'ezd slavistov. Dokl. ros. delegacii*. Moskva 1993. s. 3–118.
- TÈ — toponimičeskaja kartoteka Toponimičeskoj Èkspedicii Ural'skogo universiteta (Kafedra rus-skogo jazyka i obščego jazykoznanija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta).
- TS — *Turaŭski slovník*. Minsk 1982–1987. t. 1–5.

A PERSON AMONG PEOPLE IN THE LINGUISTIC PERSPECTIVE

The author analyzes the multilayered semantic connections of the Russian lexeme *ludi* 'people', which belongs to basic words and concepts. On the basis of examples from the literary variety and peasant dialects of Russian and, to a lesser extent, other Slavic languages, she reconstructs the "principles of the organization of semantic space" of the lexeme *ludi*, as well as investigating its numerous semantic links and the pragmatic conditions of its usage. The lexeme has many derivatives, tends towards a generalized meaning and in its long history has acquired significant axiological (positive and negative) overtones. Its meanings have also been conditioned by the changing viewpoint.

The word *ludi* and its derivatives, according to the author, function in the following "ideographic spheres": 1. the "physical" human being, including the sex, physique and age; 2. the character and patterns of behaviour, such as openness towards others, empathy, moral principles; 3. the society or community, characterized in terms of the social status and the US — THEM opposition, with due attention paid to the role of communication, the etiquette, the change of one's marital status (esp.

in the case of women) and of the social roles; 4. professional occupation: divisions into peasants, tradesman and factory workers; 5. culture and ideology, including religion and upbringing; 6. space, with the distinction between the world as such, one's broader and narrower homeland and home; 7. general properties of objects and substances, e.g. the quantity or the general rational evaluation. The author concludes that despite its multiaspectuality, the semantic complex connected with the word *ludi* is internally coherent.